

*Денис О.Б.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та управління персоналом,
Львівський інститут банківської справи
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ АСИМЕТРІЇ В БАНКАХ

Анотація. Досліджено теоретичні основи виникнення інформаційної асиметрії. Висвітлено специфіку інформаційної асиметрії в банках. Окреслено основні причини поглибленої інформаційної асиметрії в банках. Визначено основні напрями зниження рівня інформаційної асиметрії в банках.

Ключові слова: інформаційна асиметрія, банк, конфлікт, ринок банківських послуг.

Вступ та постановка проблеми. Серед проблем розвитку банківського сектора питання інформаційної асиметрії посідають важливе місце. Це зумовлене тим, що формування відносин банку з інвесторами та клієнтами в прозорому інформаційному режимі забезпечує здійснення акціонерами та клієнтами об'єктивної оцінки фінансово-економічного стану банку та прийняття ними поінформованих рішень щодо взаємодії з ним, забезпечує довіру до банку та підвищення ефективності його діяльності.

Перешкодою для надання об'єктивної інформації суб'єктам фінансових є поглиблена асиметрична інформація.

Наслідком поглибленої інформаційної асиметрії між власниками, банком та клієнтами часто є корпоративні конфлікти, які несуть фінансові втрати для всіх сторін, зниження репутації банків та позичальників через набуття справі розголосу тощо.

Проблема ускладнюється тим, що інформаційний обмін у банківському секторі має свої особливості, зважаючи на що, традиційні методи регулювання асиметричної інформації не здатні забезпечити належні ефекти.

З огляду на вищенаведене актуальність дослідження специфіки інформаційної асиметрії в банках не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу для аналізу ролі інформації у фінансових відносинах, інформаційним проблемам, які сприяють появі конфліктів та підходам до їх регулювання було обґрунтовано в агентській теорії та теорії ринкової асиметрії інформації, які почали розвиватися у 1970-х рр.

Методологічні основи проблеми регулювання відносин між власниками капіталу та особами, що ним управляють, були закладені в дослідженнях відомих закордонних вчених А. Берлі, Г. Мінза, Р. Коуза, О. Вільямсона та ін. Найбільший вклад в теоретичну розробку та осмислення за тематикою асиметричної інформації внесли лауреати пам'яті Альфреда Нобеля Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц.

Окремим проблемам інформаційної асиметрії в банках присвячені публікації вітчизняних науковців Ю. Раделицького, Н. Мацелюха, О. Пластуна, О. Костюка, Я. Головіної та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням науковців, слід зазначити, якщо теоретичні основи виникнення інформаційної асиметрії висвітлені фундаментально, питання специфіки інформаційної асиметрії в банках досліджені фрагментарно та потребують додаткового вивчення.

Метою статті є висвітлення специфіки інформаційної асиметрії в банках.

Результати дослідження. Дослідження теоретичних основ свідчать, що асиметрія інформації (англ. asymmetrical information) – це нерівномірний розподіл інформації про товар чи послугу між сторонами угоди.

Лауреати Нобелівської премії Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц довели, що асиметрія інформації є невід'ємною складовою частиною багатьох секторів економіки – позичальники про власну платоспроможність знають більше, ніж кредитори, продавці про свої товари знають більше, ніж покупці, наймані топ-менеджери про прибутковість фірми знають більше, ніж акціонери [1; 2; 3].

Нерівномірний розподіл інформації, різна її доступність для учасників ринкових відносин призводить до того, що частина економічних суб'єктів отримує переваги над іншими.

Результати досліджень свідчать, що основною проблемою існування інформаційної асиметрії є виникнення так званої опортуністичної поведінки особи, яка в силу певних обставин володіє більшим обсягом вірогідної інформації. Під опортуністичною поведінкою традиційно розуміють поведінку особи, що спрямована на досягнення власних інтересів, як правило, всупереч інтересам інших та необмежене міркуваннями моралі.

Найбільш поширеними проявами опортуністичної поведінки учасника угоди є:

- ухилення (намагання відійти від виконання обов'язків передбачених контрактом);
- брехня (умисне або неумисне введення в оману, твердженням, що не є істинним);
- шахрайство (маніпуляція, фальсифікація, незаконне присвоєння активів тощо).

Як наслідок, збитки від інформаційної асиметрії несуть всі учасники ринку, на яких цей ефект справляє суттєвий вплив.

На фінансових ринках загальні проблеми інформаційної асиметрії ускладнюються специфікою взаємодії учасників угод.

Так, на фінансових ринках головними фінансовими посередниками є банки, що в основному утворені у формі акціонерних товариств.

Зважаючи на специфіку своєї діяльності, банки одночасно управляють фінансами двох груп інвесторів – вкладників та акціонерів, перед якими мають зобов'язання.

У результаті цього в банку формується складна модель взаємовідносин, згідно з якою одні економічні суб'єкти (акціонери та вкладники) в умовах неповної інформації і неприйняття ризику, доручають за певну винагороду (заробітну плату та додаткове стимулювання від акціонерів чи нижчі відсоткові ставки від вкладників) банку діяти від їх імені та в інтересах максимізації їх добробуту. Банк стає довіреною особою інвесторів, на власний розсуд інвестуючи акумульовані кошти переважно в надання кредитів та цінні папери.

Відносини між банком, інвесторами та клієнтами фіксуються у вигляді контрактів (не обов'язково письмового виду). Однак, як доведено теоретиками, передбачити в контракті виконання на 100% банком чи іншими особами передбачених обов'язків практично неможливо.

Якщо на товарних ринках зловживання є характерними для продавця товару чи послуги, то на фінансових інформаційна асиметрія набуває більших масштабів та має певні відмінності.

Ознайомлення з дослідженнями стосовно інформаційної асиметрії фінансових ринків Ю. Раделицького, Н. Мацеллоха, Г. Кравчука, В. Шевчука, О. Пластуна, Дж. Стігліца, Дж. Акерлофа та М. Спенса дає змогу виділити дві основні специфічні ознаки інформаційної асиметрії на ринку банківських послуг.

Перша ознака полягає в тому, що інформаційна асиметрія на ринку фінансових послуг найчастіше має двосторонній характер: банк і зацікавлені особи часто не володіють інформацією один про одного. Як приклади двосторонньої асиметрії можна навести такі:

- з боку банку – надання зацікавленим особам обмеженої інформації про напрямки інвестування, ефективність інвестицій, ризики, приховування інформації щодо умов надання банківських послуг тощо;
- з боку позичальників – не надання достовірної інформації про вартість застави, власну кредитоспроможність, маніпуляції із договорами поруки тощо;
- з боку вкладників – приховування достовірної інформації про джерела походження коштів.

На відміну від інших ринків, внаслідок надання фінансових послуг такого роду інформаційна асиметрія значно збільшує можливості двостороннього опортунізму та підвищує ризики втрат з боку учасників угоди [1; 4; 5].

Другою характерною ознакою ринку банківських послуг є значно вищий рівень ризику безвідповідальності агента – недобросовісної поведінки, яка полягає в спотворенні інформації і характеризується прагненням отримати додаткову вигоду за наявності асиметрії інформації.

Зазначимо, що поняття ризику безвідповідальності було сформульовано Дж. Стігліцом, Дж. Акерлофом та М. Спенсом, які у своїх дослідженнях дійшли до висновку, що коли інформація між учасниками ринку розподілена нерівномірно, то особи, які володіють більш повною інформацією про благо або про умови угоди, виявляються у вигаді і можуть використовувати цю обставину до власної вигоди [2; 3; 5].

Безперечно, на ринку банківських послуг інформація між банками та їх власниками і клієнтами завжди розподілена нерівномірно на користь банків. Це відбувається через такі причини.

По-перше, банківська система є системою закритого типу, що виявляється концентрацією уваги її суб'єктів переважно на специфічній діяльності, яка пов'язана з грошовою сферою, виконанням банками суто банківських операцій [6]. Значний обсяг банківської інформації, є банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи. Д. Гетманцев, Н. Шукліна у своїх працях зауважують, що у більшості зарубіжних країн відомості про стан рахунків клієнтів та виконуваних за ними операціях не підлягають розголошенню, а розгляд цивільної справи в багатьох країнах не є підставою для банку надавати суду будь-які відомості, за винятком тих випадків, коли банк сам виступає стороною у справі [7]. Незважаючи на те, що у світі дедалі частіше постає питання стосовно того щоб взагалі скасувати інститут банківської таємниці, сьогодні ще жодна країна не наважилась повністю її відмінити [8].

По-друге, на відміну від не фінансових компаній, як зазначає Л. Сисоєва, банки володіють значно більшими обсягами інформації щодо ситуації на ринку банківських послуг, оскільки як інститути платіжної системи, що мають доступ до кредитної історії позичальників, отримують інформацію щодо їх діяльності не тільки з даних, наданих третьою стороною, але й виходячи з власноруч зібраного і обробленого великого обсягу інформації стосовно поточної діяльності позичальників. Банк може нею скористатися, що забезпечує йому перевагу перед іншими учасниками на ринку банківських послуг [9].

По-третє, баланси банків, є більш непрозорими, ніж решти фірм, а якість банківських активів не так легко оцінити як якість активів промислових підприємств, зокрема фізичних активів таких як техніка, рослини тощо [10].

Ситуація ускладнюється тим, що значну частку банківських активів складає фіктивний капітал, зазначена ціна яких не відповідає реальній. На сучасному етапі в банківській справі фіктивний капітал найчастіше представлений трьома групами активів:

- цінні папери (створюють можливості утворення додаткового фіктивного капіталу в усіх тих випадках, коли прибуток, що утворюється, виходить за рамки доходності відповідного реального капіталу). Частка таких інструментів в активах банків на сучасному етапі коливається в середньому від 20 до 40% [11];
- без заставні кредити (за своїм економічним змістом беззаставне грошове кредитування є не що інше, як продаж отримувачем кредитору товарів в майбутньому, тобто таких товарів, які на момент вчинення правочину в природі не існують);
- частково іноземна валюта (перетворюється на фіктивний товар, коли починає обертатися на внутрішньому ринку вже в якості предмета обміну) [12].

Перебуваючи під впливом постійно мінливої кон'юнктури ринку, фіктивний капітал являє собою один з найбільш вразливих і нестійких показників ринкової економіки, оскільки знецінення або підвищення його вартості не залежить від зміни вартості дійсного капіталу.

У першу чергу, сказане стосується цінних паперів. Відомий «парадокс Стігліца-Гроссмана» доводить обмеженість інформації, яку зображають ціни на фондовому ринку. Цінова система, що розглядається неокласиками як досконалий механізм передачі інформації про вартість цінних паперів, за Стігліцем, є дефективною. Тому в учасників фондового ринку виникає бажання знаходити переоцінені та недооцінені активи, що часто сприяє наближенню ринкових цін до так званих «рівноважних». З іншого боку, існують торговці, які, розкрутивши курси певних активів, заробляють на штучному ажіотажі, максимально використовуючи інформаційну недосконалість цінової системи та віру частини торговців у гіпотезу ефективності ринку. У результаті спад цін на «перегріті» активи стає неминучим, хоча для цього може знадобитися немало часу. Момент краху залежатиме не стільки від реальної динаміки вартості активу, скільки від інформаційних «проривів», коли те, що відоме обраним, пошириться серед мас [2].

По-четверте, банки складають звітність, що суттєво відрізняється від звітності інших суб'єктів господарювання. Специфіка банківської звітності проявляється і у значно більшому обсязі звітної інформації та більш складних формах її подачі. Фахівець з тематики банківської звітності Савченко Т.Г. підкреслює, що така особливість призводить до того, що навіть при доступності інформації, через недостатню компетенцію її користувачів це ускладнює оцінку банківського бізнесу та потребує більших транзакційних витрат зі сторони клієнтів [13; 14].

Закордонні дослідники Х. Мехран, А. Морісон та Дж. Шапіро у своїх дослідженнях вказують, що інформаційна асиметрія дозволяє банкам маніпулювати із звітністю – змінювати склад ризику своїх активів швидше, ніж більшість не фінансових компаній та приховувати проблеми, надання кредитів для клієнтів, які не можуть обслуговувати попередні боргові зобов'язання, проводити маніпуляції із компенсаційними пакетами на шкоду банку, інших акціонерів та кредиторів тощо [15].

Отже, зазначені чинники приводять до деформації ринкового механізму, ставлячи під сумнів принципову можливість його ефективної дії, оскільки заперечується базова передумова класичної економічної теорії – рівність інформації між учасниками економічних відносин.

Інформаційна асиметрія підвищує витратність економічної діяльності, а головне, з позиції фінансової безпеки, значно знижує рівень довіри між учасниками фінансових відносин [16].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі узагальнення.

У кредитних організаціях унаслідок специфіки діяльності є своя специфіка прояву інформаційної асиметрії, що проявляється у двосторонньому характері прояву та більш високому рівні морального ризику банку.

Причини, що визначають ґрунтовну інформаційну асиметрію, зумовлені специфікою банківської діяльності, вимогами до конфіденційності інформації, особливою структурою банківських активів, складністю моніторингу звітності.

У результаті зазначені чинники приводять до збільшення ризиків фінансових та репутаційних втрат і та знижують рівень довіри між учасниками фінансових відносин.

З огляду на це важливим є розробка заходів із зниження рівня інформаційної асиметрії в банку.

Зниження рівня інформаційної асиметрії в банку можливе внаслідок дій всіх учасників взаємодії на ринку банківських послуг, а саме:

- з боку банків – підвищення власного рівня інформаційної прозорості та встановлення чітких внутрішніх процедур при проведенні операцій з клієнтами;
- з боку клієнтів – надання достовірної інформації про себе та підвищення рівня фінансової грамотності для оцінки якості та умов надання банківських послуг, здійснення банківських інвестицій тощо;
- з боку рейтингових агентств – надання достовірних ринкових сигналів про стан кредитних ризиків банків, ризиків корпоративного управління, інформаційної політики тощо;
- з боку регуляторів – удосконалення вимог до інформаційної політики банків.

Література:

1. Пластун О. Методи боротьби з інформаційною асиметрією / О. Пластун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9714/1/Plastun_dspace.pdf.
2. Мічені Нобелем: продавець лимонів Джордж Акерлоф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epravda.com.ua/publications/2010/12/10/261573/view_print.
3. Мічені Нобелем: критик ринку Джозеф Стігліц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epravda.com.ua/publications/2011/02/4/269722>.
4. Раделицький Ю. Асиметрія інформації на ринку фінансових послуг / Ю. Раделицький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.9. – С. 238–241.
5. Мацелюх Н. Асиметрія інформації, як фактор дисбалансів ціноутворення на фінансовому ринку / Н. Мацелюх [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/zprnudps_2013_2_12.pdf.

6. Банківська система України: [монографія] / [В. Коваленко, О. Коренева, К. Черкашина, О. Крухмаль]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.
7. Інститут банківської таємниці у зарубіжному законодавстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1672030848172/pravo/institut_bankivskoyi_tayemnitsi_zarubizhnomu_zakonodavstvi.
8. Гетманцев Д. Банківське право України: [навч. посібник] / Д. Гетманцев, Н. Шукліна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
9. Сисоєва Л. Вплив асиметрії інформації на ринок банківських послуг / Л. Сисоєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ej.kherson.ua/journal/economic_06/255.pdf.
10. Peter O. Corporate Governance of Banks after the Financial Crisis / O. Peter // Theory, Evidence, Reforms Working Paper. – 2010. – № 151. – Р. 27–33.
11. Прохорова Ю. Аналіз діяльності банків на фондовому ринку України / Ю. Прохорова, Е. Дробілко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 280–282.
12. Исаев А. Теория фиктивного капитала: [учеб. пособие] / А. Исаев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.kiev.ua/index.php?id=849&view=article>.
13. Савченко Т. Банківська звітність як інформаційне забезпечення прийняття рішень суб'єктами грошового ринку / Т. Савченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7176/1/Bank%20reports%20as%20information%20basis.pdf>.
14. Д'яконова І. Поняття банківської системи та особливості банківської системи України / І. Д'яконова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rusnauka.com/19_NNM_2007/Economics/23304.doc.html.
15. Mehran H. Corporate Governance and Banks: What Have We Learned from the Financial Crisis? / H. Mehran, A. Morrison, J. Shapiro // Federal Reserve Bank of New York Staff Reports. – 2011. – № 502. – June.
16. Кравчук Г. Боротьба з інформаційною асиметрією як важлива складова забезпечення фінансової безпеки / Г. Кравчук, В. Шевчук, О. Пластун // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 1. – С. 213–220. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2013_1_32.pdf.

Денис О.Б. Специфика информационной асимметрии в банках

Аннотация. Исследованы теоретические основы возникновения информационной асимметрии. Освещена специфика информационной асимметрии в банках. Определены основные причины углубленной информационной асимметрии в банках. Определены основные направления снижения уровня информационной асимметрии в банках.

Ключевые слова: информационная асимметрия, банк, конфликт, рынок банковских услуг.

Denys O.B. Specifics of information asymmetry in banks

Summary. Theoretical fundamentals of information asymmetry origin are studied. Shown the peculiarities of information asymmetry in banks. The main causes for the deep information asymmetry in banks are determined. The main directions of reducing the level of information asymmetry in banks are determined.

Keywords: information asymmetry, bank, conflict, banking services market.